

Andrzej Buczyło

Sprawozdanie z wstępnej kwerendy w zesp. Generalne Dyrektorium. Departament Prus Nowowschodnich w dniach 9–13 IX 2013 r.

Hereditas Monasteriorum 3, 511-512

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Badania indywidualne

Andrzej BUCZYŁO

Instytut Historii i Archiwistyki

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Sprawozdanie z wstępnej kwerendy w zesp. *Generalne Dyrektorium. Departament Prus Nowowschodnich* w dniach 9–13 IX 2013 r.*

W ramach projektu badawczego *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* została przeprowadzona wstępna kwerenda w zesp. 170, *Generalne Dyrektorium. Departament Prus Nowowschodnich (General Directorium. Departement Neuostpreussen)*, przechowywanym w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AGAD).

Prowincja Prusy Nowowschodnie została utworzona na terenach przyłączonych do Prus w wyniku trzeciego rozbioru. Zesp. 170 zawiera spuściznę wytworzoną przez pruskie władze w latach 1795–1806, czyli w okresie istnienia tej prowincji. Prowincja była podzielona na dwa departamenty, białostocki i płocki, które z kolei dzieliły się na powiaty.

Kwerenda miała na celu rozpoznanie zasobu dotyczącego klasztorów i zakonów funkcjonujących na obszarze Prus Nowowschodnich. Zespół *Generalne Dyrektorium. Departament Prus Nowowschodnich* składa się z sześciu działów. Materiały dotyczące klasztorów znajdują się w dziale III (*Miasta*) i dziale VI (zawierającym różne materiały na temat działających organizacji, w tym instytucji kościelnych). Niestety, niecały zespół został przekazany z Berlina do AGAD. Wśród braków znajdują się także sygnatury zawierające lub mogące zawierać archiwalia dotyczące spraw kościelnych.

Najwięcej archiwaliów dotyczących klasztorów znajduje się w dziale VI w części *Kirche-, Klöster- und Stiftersachen*. Jej zawartość można podzielić na trzy grupy.

Pierwsza dotyczy ogólnych spraw związanych z działalnością różnych Kościołów działających na terenie Prus Nowowschodnich (sygn. 929–1011¹). Do tej części należała jeszcze formalnie sygn. 928, zawierająca spisy patronów, klasztorów i parafii w Prusach Nowowschodnich (*Nachweisungen sämtlicher in Neuostpreussen vorhandener Stifter, Klöster und Kirchspiele. Einrichtung der Dekanate*). Nie ma jej jednak w zbiorach AGAD, zaginęła jeszcze w Berlinie, na co wskazuje adnotacja w inwentarzu. Dla badaczy Śląska interesujące mogą być akta zgromadzone pod sygn. 929, dotyczące duchownych na Śląsku (*Geistliche Einrichtungen in Schlesien*). Pod kątem

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 Numery sygnatur w omawianym zespole zmieniają się po zakończeniu planowanej na 2014 r. reinwentaryzacji.

badań nad kasatami zakonów przydatne mogą być jeszcze m.in. akta z sygn. 952 (*Konfiskationen des den auswärtigen geistlichen Stiftungen gehörigen Vermögen*) oraz 1009 (*Ausmittlung des von den Klostergeistlichen der aufgehobenen Klöster verborgenen oder weggeschafften Vermögen in Neuostpreußen*).

Druga część działu VI zawiera informacje o zakonach działających na terenie Prus Nowowschodnich z podziałem na poszczególne reguły. Znaleźć w niej można, obok spraw dotyczących stanu samych klasztorów, także szersze informacje na temat ich działalności. Część ta zawiera sygnatury poświęcone zakonom augustianów-eremitów (sygn. 1012, 1806 r.), bazylianów (sygn. 1013, 1798 r.), benedyktynów (sygn. 1014, lata 1799–1802), bernardynów (sygn. 1015, lata 1800–1804), bożogrobców (sygn. 1016, lata 1799–1800), cystersów (sygn. 1026, 1797 r.), dominikanów (sygn. 1017, lata 1796–1806), kamedułów (sygn. 1019, lata 1797–1799), kapucynów (sygn. 1020, lata 1798–1804), karmelitów (sygn. 1021, lata 1797–1802), marianów (sygn. 1023, lata 1797–1806), pijarów (sygn. 1024, lata 1797–1806), reformatów (sygn. 1018, lata 1800–1804) oraz szarytek (sygn. 1025, 1797 r.).

W trzeciej części tego działu (sygn. 1037–1077) znajdują się sprawy duchowieństwa, wśród których można też znaleźć informacje o zakonnikach z niektórych klasztorów, w tym także tych skasowanych.

Materiały dotyczące klasztorów znajdują się także w dziale III, dotyczącym miast. Jest to jednak materiał bardzo rozproszony. Przy omawianiu poszczególnych ośrodków miejskich czasem są wyodrębnione materiały dotyczące działających w nich placówek zakonnych. Wśród nich są archiwalia skasowanych klasztorów w Liszkowie (dominikanie, sygn. 156), Nowym Mieście vel Władysławowie (karmelici, sygn. 244), Płocku (dominikanie, sygn. 1004), Sejnach (dominikanie, sygn. 368), Wierzbołowie (dominikanie, sygn. 486–488). Ponadto zachowane są materiały klasztorów w Ciechanowcu (szarytki, sygn. 80), Ciechanowie (augustianie-eremici, sygn. 659), Czerwińsku (kanonicy regularni św. Augustyna, sygn. 677), Dobrzynie nad Wisłą (franciszkanie, sygn. 724), Łomży (benedyktynki, sygn. 178; kapucyni, sygn. 179), Mariampolu (marianie, sygn. 206), Mirosławiu (marianie, sygn. 215), Mławie (misjonarze, sygn. 816), Nowym Mieście vel Władysławowie (kapucyni, sygn. 243; karmelici, sygn. 244), Ostrołęce (bernardyni, sygn. 892), Płocku (reformaci, sygn. 1007; norbertanie, sygn. 1006, 1010; szarytki, sygn. 1005), Przasnyszu (bernardyni, sygn. 1081; bernardynki, sygn. 1080; franciszkanie, sygn. 1082), Pułtusku (benedyktyni, sygn. 1121–1122; reformaci, sygn. 1119; szarytki, sygn. 1120), Raciążu (karmelici, sygn. 1151), Sierpcu (benedyktynki, sygn. 1240), Skępem (bernardyni, sygn. 1250), Stawiskach (reformaci, sygn. 389), Szczuczynie (szarytki, sygn. 427), Tykocinie (bernardyni, sygn. 442; misjonarze, sygn. 443), Wąsosz (karmelici, sygn. 527), Wyszogrodzie (franciszkanie, sygn. 1312–1313), Zakroczymiu (kapucyni, sygn. 1342). Dział ten także nie jest kompletny. Brakuje sygnatur dotyczących m.in. Białegostoku czy Bielska Podlaskiego (gdzie można by się spodziewać materiałów dotyczących skasowanego w 1800 r. klasztoru karmelitów).

W czasie kwerendy wykonano fotograficzne kopie inwentarza zesp. 170, inwentarza zawierającego wykaz sygnatur zesp. 169 (*Departament Prus Południowych*) i 170 (*Departament Prus Nowowschodnich*), znajdujących się w zasobie AGAD. Obecnie prowadzone są dalsze prace mające na celu wykonanie fotograficznych kopii wszystkich jednostek archiwalnych dotyczących spraw klasztorów znajdujących się w prezentowanym zespole. Wykonane kopie będą sukcesywnie przekazywane kierownictwu Projektu w celu udostępnienia ich innym badaczom. W kolejnym tomie „Hereditas Monasteriorum” zostanie opublikowany dokładny inwentarz zespołu *Generalne Dyrektorium. Departament Prus Nowowschodnich*, zawierający wykaz jednostek archiwalnych dotyczących klasztorów i zakonów.